

β') Ἐπιγραφαὶ – Πάπυροι.

Αἱ πλεῖσται τῶν ἐνδιαφερουσῶν ἡμᾶς ἐπιγραφῶν, ἀνήκουσαι εἰς ἀναθηματικὰς στήλας, ἔχουσι θρησκευολογικὴν σημασίαν καὶ ὡς τοιαῦται ἐνδιαφέρουσιν ἡμᾶς ἀμέσως ἐν τῷ ἐπομένῳ δευτέρῳ μέρει, ἐνθα ἔξετάζονται αὗται ἀναλυτικῶς. Ἐνταῦθα ἔξετάζομεν μόνον τὰς ὀλίγας, αἵτινες δὲν παρουσιάζουσι τὴν ὑπὸ ἔρευναν λέξιν ὑπὸ θρησκευολογικὴν χροιάν, ἥτις ἐξ ἄλλου ἐπηρεάζει, ὡς εἶναι φυσικόν, καὶ ἐπισκιάζει τὴν καθαρῶς φιλολογικὴν σημασίαν ταύτης.

Μία ἐπιγραφή, ὡς ἐν ἀρχῇ τοῦ κεφαλαίου¹ ἐλέχθη, ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἰδιαίτερος, ἀποτελοῦσα τὸ ἀρχαιότατον γραπτὸν μνημεῖον, παρ' ᾧ ἀπαντᾷ ἡ λέξις ἡμῶν. Εἶναι δὲ ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἡ ἐπὶ τῶν νῶτων μαρμαρίνου λέοντος ἐν τῇ ἱερᾷ ὁδῷ μεταξὺ Μιλήτου καὶ ναοῦ Ἀπόλλωνος Διδυμαίου βουστροφηδὸν ἐγκεχαραγμένη καὶ εἰς τὸν 7ον π.Χ. αἰῶνα ἀναγομένη, ἡ ἐξῆς :

Τὰ ἀγάλματα τάδε ἀνέθεσαν οἱ Ὠρίωνος² παῖδες τοῦ ἀρχηγοῦ³ Θαλῆς καὶ Πασικλῆς καὶ Ἠγήσανδρος καὶ Εὐβίος⁴ καὶ Ἀναξίλεως, δεκάτην τῷ Ἀπόλλωνι⁵.

Τὸ « ἀρχηγός » ἐνταῦθα δηλοῖ, βεβαίως, τὸ ἀξίωμα τοῦ Ὠρίωνος = ἄρχων, ἡγεμών. Φρονοῦμεν δὲ ὅτι ἀρχηγός καὶ οὐχὶ Ἀρχηγος δέον ὅπως ἡ λέξις αὕτη ἀναγνωσθῆ. Τὰ ὑπὸ τοῦ Wilamowitz⁶ πρὸς στήριξιν τῆς θέσεως ὅτι οἱ ἀρχαῖοι παρὰ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς ἔθειον ἐνίοτε καὶ τὸ τοῦ πάππου, ἔστιν ὅτι καὶ ἄλλων προγόνων, προσηγόμενα παραδείγματα : « Στάλα Ἐπι Σθενεία ἐμμι τῷ Νικιαίῳ τῷ Γανκίῳ »⁷, « Ἀρίστα Ἐρμοκλειδαία τῷ Σαυναϊάδα »⁸, ὡς καὶ τὰ

1. Σελ. 20, ὑποσ. 1.

2. Ὠρίωνος Roehl. Πύθωνος Schwyzer.

3. ἀρχηγοῦ Roehl, Hirschfeld, Bannier. Ἀρχήγου Schwyzer, v. Wilamowitz, Wackernagel.

4. Εὐβίος Roehl. Ε.σιος Schwyzer. Κατ' ἄλλους Λύσιος.

5. I. G. Antiquiss., ed. H. Roehl 483 = Dialect. Graec. exempla epigr. potiora ed. E. Schwyzer, 723, 1.

6. Aristoteles und Athen, II, 184.

7. I. G. Antiquiss. 503.

8. Anth. Palat. VI 269. (Ἡ γραφή αὕτη προτιμᾶται ὑπὸ τοῦ Wilamowitz. Τὸ κείμενον λίαν ἐφθαρμένον. Ἀλλαι ἀναγνώσεις: Ἀρίσταν, Desrousseaux. Waltz. ἀρίστα, Κῶδιξ Palatinus 23. Ἐρμῶ Κλειταγόρα, Desrousseaux. Waltz. Ἐρμῶ καλλίστα, Bergk (κατ' ἀρχάς). Ἐρμοκλείται, Palatinus 23. τῷ Σαυναϊάδα, Keil. Waltz. τῶς αὖν

Ἡ ροδ. 7, 204. 5, 59 καὶ Σοφοκλ. Οἶδ. Τύρ. 267 - 268, εἰς ἃ θὰ ἠδύνατό τις νὰ προσθέσῃ καὶ τὸ ἐκ τῆς Κ.Δ. παράδειγμα τῆς ἀναγραφῆς τῶν προγόνων τοῦ Χριστοῦ (Λουκ. 3, 23 - 38), δύνανται νὰ στηρίξωσι τὴν θέσιν ταύτην τοῦ Wilamowitz· τὸ συμπροσαγόμενον ὅμως ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ἡμῶν ἐπιχείρημα, ὅπερ προϋποθέτει τὴν παραδοχὴν τῆς λ. Ἄρχηγος ὑπὸ τὴν μορφήν ταύτην καὶ οὐχὶ ὑπὸ τὴν μορφήν « ἀρχηγός », ἀνεξαρτήτως τῶν ἐκ τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου δυσχερειῶν, παρουσιάζει καὶ τὴν, καθ' ἡμᾶς λίαν σημαντικὴν, δυσχέριαν, τῆς διαφορᾶς τῆς διατυπώσεως. Ὄντως, ἐνῶ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐπιγραφαῖς ἀμέσως μετὰ τὸ ὄνομα ἐμφανίζεται τὸ ὄνομα τοῦ πατρός, ἐν συνεχείᾳ τοῦ πάππου κ.ο.κ., ἐνταῦθα τὸ ὄνομα τοῦ πατρός προηγεῖται, ἔτι δὲ καὶ τοῦ κατὰ Wilamowitz πάππου, μετὰ ταῦτα δὲ ἀκολουθοῦσι τὰ κύρια ὀνόματα· ἐπὶ πλέον, ἐνταῦθα προστίθεται τὸ « παῖδες », ὅπερ, παρατιθέμενον μεταξὺ τοῦ πατρωνύμου καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ « πάππου », διακόπτει τὴν συνέχειαν¹. Τὸ φυσικώτερον καὶ πρὸς ἅπαντα τὰ λοιπὰ παραδείγματα προσαρμοζόμενον θὰ ἦτο: Οἱ Ὁρίωνος τοῦ Ἀρχήγου παῖδες, ἢ ἔστω: οἱ παῖδες Ὁρίωνος τοῦ Ἀρχήγου, ἀκόμη δὲ καλλίτερον ἐὰν ἠκολουθεῖτο ἢ ἐν ἅπασιν τοῖς ἀνωτέρω παραδείγμασιν ἀκολουθουμένη σειρά, ἦτοι, τὰ ὀνόματα πρῶτον καὶ ἐν συνεχείᾳ: οἱ Ὁρίωνος τοῦ Ἀρχήγου.

Διὰ πάντα ταῦτα θεωροῦμεν ἥκιστα πιθανὴν τὴν ἐκδοχὴν τῶν Wilamowitz - Schwyzer - Wackernagel ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τοῦ ὀνόματος Ἄρχηγος καὶ δεχόμεθα τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Roehl - Hirschfeld - Bannier: ἀρχηγός.

Ἄνεξαρτήτως τούτων τὸ κύριον ὄνομα Ἄρχηγος δὲν ἦτο, φαίνεται, ἄγνωστον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Οὕτως ἐν τοῖς ἐν Στύροις τῆς Εὐβοίας εὐρεθεῖσι κατὰ ἑκατοντάδας μολυβδίνους ἐλάσμασιν, ἐν οἷς φέρονται ἐπιγεγραμμένα ὀνόματα, εὐρίσκεται καὶ τὸ ὄνομα Ἄρχη-

αἰάδα Palatinus. Ἡ παραφθορὰ αὕτη τοῦ κειμένου μιοῖ, βεβαίως, τὴν ἀποδεικτικὴν ἀξίαν τοῦ χωρίου τούτου).

1. Παρὰ Σοφοκλεῖ ἐν τῷ προαναφερθέντι χωρίῳ Οἶδ. Τύρ. 267 - 268: « τῷ Λαβδακίῳ παιδί Πολυδώρου τε καὶ τοῦ πρόσθε Κάδμου τοῦ πάλαι τ' Ἀγήνορος » ἐλλείπει τὸ κύριον ὄνομα, ἐπὶ πλέον δὲ τὸ « παιδί » προσδιορίζει ἅπαντας τοὺς προγόνους: (ὁ Λαῖος) ἦτο παῖς τοῦ Λαβδάκου, τοῦ τε Πολυδώρου καὶ τοῦ Κάδμου καὶ τοῦ Ἀγήνορος. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐνταῦθα « ἡ μορφή τοῦ λόγου εἶναι ἰδιότυπος » (eigentümlich· ἰδ. σχολ. παρὰ F. W. Schneidewin - A. Nauck, Sophokles, erklärt, II, König Oedipus, σελ. 93 - 94, ἐνθα καὶ παράλλ.).

γος¹, ὅπερ, βεβαίως, προϋποτίθησι τὴν προγενεστέραν ὑπαρξιν τῆς λ. ἀρχηγός. Τὸ κύριον ὄνομα « Ἄρχηγος » προέρχεται πιθανώτατα ἐκ τῆς λ. ἀρχηγός νοουμένης τακτικῶς, ὡς τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῆς ὑπάρξεως πλήθους κυρίων ὀνομάτων σημαινόντων ὑπεροχὴν καὶ πρωτεῖον. Προβλ. τὰ μετὰ τῶν λ. ἄγω - ἡγοῦμαι, κρατῶ κλπ. σύνθετα ὀνόματα, ὧν δείγματα τινα παρατίθεμεν ἐκ τῶν ἐν τοῖς ὡς ἄνω σημειωθείσι 432 μολυβδίνοις ἐλάσμασι, τοῖς ὑπὸ τοῦ Roehl² δημοσιευθεῖσιν: Ἄρισταρχίδης, Ἄρισταρχος, Ἄριστόμαχος, Ἄριστος, Ἀρχέδημος, Ἀρχῖνος, Δημοσθένης, Ἐπικράτης, Ἐπίτιμος, Ἡγεμονεύς, Καλλικράτης, Καλλιθένης, Κλεόμαχος, Λεωκράτης, Λεωσθένης, ΛΟ΄ΧΑΓΟΣ, Λυσικράτης, Νεαρχίδης, Νικήτης, Τείσαρχος, Τιμαρχίδης, Τίμαρχος, Χαρισθένης κ.λ.π.

Κυρίως ὅμως ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς παρουσιάζεται ἡ λέξις ὑπὸ χρονικὴν σημασίαν. Οὕτως ὁ Ἀπόλλων ὀνομάζεται ἀρχηγός τοῦ γένους τῶν Σελευκιδῶν³ = ἰδρυτής.

Ὅμοίως ἐν τῇ Rosetta στήλῃ παρουσιάζεται ἡ φράσις:

(ἡμέραι) αἱ δὴ πολλῶν ἀγαθῶν ἀρχηγοὶ πᾶσιν εἰσιν...⁴

= αἵτινες ἔδωσαν ἀφορμὴν διὰ πολλὰ ἀγαθὰ, ἐγένοντο πρόξενοι, δημιουργοί, αἵτιοι.

Ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις καὶ ἐν τῇ φράσει: ὁ δῆμος ἀπάντων τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν ἀρχηγός κατασταθείς⁵.

Ὅμοίως:

τὸν μὲν ἀρχηγὸν τῆς εὐσεβείας⁶ γενόμενον ἠϋξησαν...⁷.

Ἐπίσης προβλ. τὰς φράσεις:

...ὧν ἐγεγόνει ἀρχηγός τῆς δλης συγχύσεως Σῶσος Ταυρομένεος⁸.

Καί:

Σῶσον μὲν, τὸν γεγονότα ἀρχηγὸν τῶν πραχθέντων⁹

1. I. G. Antiquiss. 372, 47 = Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1862, Ἀρ. 275 - Πίναξ 39, 31 (στ 273), ἰδ. καὶ αὐτόθι, στ. 276 - 278.

2. I. G. Ant. 372.

3. O.G.I.S. 212, 18 (306 - 280 π.Χ.). 219, 26 (280 - 261 π.Χ.).

4. Dittenberger, O.G.I.S. 90, 47 (196 π.Χ.). Preisigke - Bilabel - E. Kiessling, Sammelbuch griechischer Urkunden aus Ägypten, V, 3299, 47. Προβλ. αὐτόθι. 8232, 13.

5. Ditt. S.I.G. 704 E 12.

6. Τὸν Ἀπόλλωνα.

7. Ditt. S.I.G. 711 L, 14.

8. Ditt. S.I.G. 684, 8 - 9 (2ος αἰ. π.Χ.).

9. Αὐτόθι. 18 - 19.

ἔνθα ἀρχηγός = αἴτιος, δημιουργός.

Καὶ ὑπὸ τακτικὴν σημασίαν :

...χῶμα τὸ σῶμα καλύπτει Χυνδόνακτος (sic) ἱερέων ἀρχηγού¹.

Καί :

— — — (ὄνομα ἔλλείπει) — — ἀρχηγός... γενόμενος... ὁ μόνος προ-
στατής Διδυμέως Ἀπόλλωνος... βουλαρχήσας ἐνδόξως²

ὅπου ἀρχηγός = ὁ προεξάρχων, ὁ προϊστάμενος, ὁ ἡγούμενος. Ἡ
σημασία αὕτη ἐπιτείνεται διὰ τοῦ ἐπακολουθοῦντος « βουλαρχήσας ». Ἀξιοσημείωτον τυγχάνει ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ ἀρχηγού, ἀποδιδομένη ἐν-
ταῦθα βεβαίως εἰς θνητόν, ἐμφανίζεται παρὰ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀπόλλω-
νος, τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἀρχηγού³.

Ἐν τοῖς παπύροις ἀντιπροσωπεύεται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἡ
χρονικὴ σημασία τῆς λέξεως. Ἀρχηγός νοεῖται σχεδὸν πάντοτε ὁ αἴτιος.
Οὕτως ἐν τῇ φράσει :

Ἰξίονά φασιν ἀρχηγὸν ἐμφυλίου φόνου γενέσθαι ἀποκτείναντα
Ἡιονέα τὸν πενθερόν...⁴

ἡ λ. ἔχει τὴν σημασίαν τοῦ αἰτίου, τοῦ ἐναρξαμένου τοῦ ἐμφυλίου
φόνου διὰ τῆς πράξεως, ἣν πρῶτος αὐτὸς ἐτέλεσεν. Ὅμοίως καὶ ἐν τῇ
φράσει :

Ἐπὶ σοῦ τὰ ἀγαθὰ καὶ πλεον γίνεται, ἀρχηγαί⁵ τῶν ἀγαθῶν...
ἀρχηγέ τῶν ἀγαθῶν, κτίστα τῆς πόλεως...⁶

Ἡ λέξις σημαίνει προφανῶς τὸν αἴτιον, τὸν ἐξ οὗ τι προέρχεται
καὶ πηγάζει, λατ. auctor⁷, οὐχὶ δὲ τὸν ἄρχοντα, τὸν ἡγεμόνα καὶ κυ-
ρίαρχον, ὡς τινες, ἐν οἷς καὶ αὐτοὶ οἱ F. Preisigke⁸ καὶ W.
Bauer⁹, θέλουσιν. Τοῦτο δὲ διότι τὸ « ἀγαθῶν » δέον ὅπως νοηθῆ
οὐσιαστικῶς καὶ οὐχὶ ἐπιθετικῶς, ἦτοι ὡς οὐδέτερον = τὰ ἀγαθὰ, οὐχὶ
δὲ ὡς ἀρσενικόν = οἱ ἀγαθοὶ (ἐνν. ἄνθρωποι). Κατὰ ταῦτα, ὑπὸ τὴν
φράσιν ἀρχηγέ τῶν ἀγαθῶν νοητέον ὁ ἀρχηγός οὐχὶ τῶν ἀγαθῶν ἀν-

1. C.I.G. 6798 = G. K a i b e l, Epigrammata Graeca, 585.

2. Αὐτόθ. 2882.

3. Ἰδ. ἐπόμε. μέρος.

4. Pap. Ox. X 1241, III, 35 - IV, 2.

5. Ἀρχηγέ.

6. Αὐτόθ. I, 41, 5 - 7.

7. M o u l t o n - M i l l i g a n, A Vocabulary, σελ. 81 : « Source of our
blessings ». E b e l i n g, Wörterb. zum N.T., σελ. 58.

8. Wörterb. der gr. Papyrusurkunden, τ. I, σελ. 220 : Anführer.

9. Mv. ἔργ., σελ. 204 : Führer, Herrscher, Fürst.

θρώπων ἀλλὰ τῶν (οὐδετ.) ἀγαθῶν (πραγμάτων) ἐν γένει καὶ οὐσιαστικῶς λαμβανομένων = ὁ αἷτιος τῶν ἀγαθῶν, auctor bonorum¹. Τοῦτο ἐξ ἄλλου καταφαίνεται ἐκ τῆς προηγουμένης προτάσεως « ἐπὶ σοῦ τὰ ἀγαθὰ καὶ πλεον γίνεται », ἐνθα τὸ « τὰ ἀγαθὰ » ἄτινα « καὶ πλεον γίνεται » εἶναι οὐδέτερον οὐσιαστικόν. Ὑπὲρ τῆς τοιαύτης δὲ ἐκδοχῆς συνηγορεῖ καὶ τὸ πλῆθος τῶν περιπτώσεων ἐν αἷς αἱ δύο αὐταὶ λέξεις ἐμφανίζονται ὁμοῦ ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἀναφερθεῖσαν μορφήν (= ἀρχηγὸς τῶν ἀγαθῶν), πάντοτε δὲ ἀναμφισβητήτως ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθειῖσαν σημασίαν, ἥτοι τὸ μὲν « ἀρχηγὸς » ὑπὸ τὴν σημασίαν τοῦ αἰτίου, τὸ δὲ « ἀγαθῶν » ὡς οὐδέτερον οὐσιαστικὸν λαμβανόμενον. Πλείστας τοιαύτας περιπτώσεις ἔχομεν ἤδη ἀνωτέρω ἀναφέρει. Ἐπίσης δέον ὅπως σημειωθῆ ὅτι ἡ ἐνταῦθα εἰς τὸν « κτίστην τῆς πόλεως » ἀπευθυνομένη φράσις « ἀρχηγὸς τῶν ἀγαθῶν » ἀναφέρεται καὶ ἀλλαχοῦ ὁμοίως εἰς τὸν κτίστην ἢ οἰκιστὴν τῆς πόλεως². Πρὸς τέλος τὴν ἀντίθετον φράσιν « ἀρχηγὸς κακῶν » καὶ ἄλλας συγγενεῖς, ἄς ἴδ. ἀνωτ.

*Επιφυλασσόμενοι ὅπως ἐξετάσωμεν τὰς ἰδιαιτέραν ὑρησκευολογικὴν σημασίαν κεκτημένας ἐπιγραφὰς καὶ παπύρους ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τῆς παρούσης ἐργασίας, προβαίνομεν ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς λέξεως, ὡς αὕτη ἀπαντᾷ ἐν ταῖς τῇ κοινῇ (ἀλεξανδρινῇ) διαλέκτῳ ἀνηκούσαις Παλαιᾷ καὶ Καινῇ Διαθήκῃ.

γ') Ἀγία Γραφή.

*Ἐν τῷ κειμένῳ τῶν Ο' τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀπαντᾷ ἡ λέξις ἀρχηγὸς τριακονταπεντάκις. Ὡς γνωστόν, ὅμως, τὸ κείμενον τοῦτο ἀποτελεῖ, κατὰ τὸ μεγαλύτερον αὐτοῦ μέρος, μετάφρασιν ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ καί, ὡς ἐκ τούτου, παρουσιάζει ἥτιονα διὰ τὴν παροῦσαν μελέτην σημασίαν. Τὰ ἐν τῷ ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ μεταφρασθέντι τμήματι τοῦ κειμένου τῶν Ο' χωρία τῆς Π. Διαθήκης, ἐν οἷς ἀπαντᾷ ἡ λέξις ἀρχηγὸς ἀνέρχονται εἰς 34, μόνον δὲ ἐν χωρίον ἀνήκει εἰς βιβλίον τῆς Π.Δ. συγγραφὴν πρωτοτύπως ἑλληνιστί, τῷ Α' *Εσδρα³, ἐνθα λέγεται :

1. Πρὸς βλ. Moulton-Milligan, ἐνθ' ἀνωτ.

2. Πρὸς βλ. ἀνωτ., σελ. 24.

3. Τὸ συμπληματικῆς ὑφῆς τοῦτο ἔργον, ἀποτελεῖ κατὰ τὸ μέγιστον αὐτοῦ μέρος ἐράνισμα ἐκ τῶν τελευταίων κεφαλαίων τοῦ Β' Παραλειπομένων καὶ τῶν βιβλίων Β' *Εσδρα καὶ Νεεμίου. Τὸ ἴδιον ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ εἶναι μόνον τὰ κεφ. 3 καὶ 4 καὶ ἐκ τοῦ 5ου κεφαλαίου οἱ 6 πρῶτοι στίχοι. *Ἄρα τὸ ἐνδιαφέρον ἡμᾶς χωρίον ἀνήκει εἰς τὸ τμήμα τοῦτο. Πρὸς βλ. Π. Μ π ρ ο τ σ ι ῶ-

Μετὰ δὲ ταῦτα ἐξελέγησαν ἀναβῆναι ἀρχηγοὶ οἴκου¹ πατριῶν κατὰ φυλὰς αὐτῶν...².

Βεβαίως ἡ λέξις ἀρχηγός δέον ὅπως νοηθῆ ἑνταῦθα τακτικῶς = ἄρχων ἡγούμενος. Παρὰ τὴν πρωτοτύπως ἑλληνιστὶ ὅμως συγγραφὴν τοῦ χωρίου τούτου, ἡ φράσις ἀρχηγοὶ οἴκου πατριῶν ἀποτελεῖ τυπικῶς ἑβραϊκὴν ἔκφρασιν, ἀπαντῶσαν ὑπὸ διαφόρους παραλλαγὰς πολλαχοῦ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὡς μετάφρασιν ἀντιστοιχῶν ἑβραϊκῶν φράσεων³. Οὕτω προβλ. ἀρχηγοὶ οἴκων πατριῶν αὐτῶν⁴, ἁ. οἴκου π. αὐτῶν⁵, ἁ. πατριῶν⁶, περαιτέρω ἄρχοντες πατριῶν⁷, ἄρχων οἴκου πατριᾶς⁸ κ.λ.π.

Τῶν λοιπῶν 34 χωρίων, οἷς ἀπαντᾷ ἡ λ. ἀρχηγός, ἀνηκόντων εἰς βιβλία τῆς Π. Δ. μεταφρασθέντα ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ, θεωροῦμεν τὴν παράθεσιν παρέλκουσαν⁹. Σημειοῦμεν μόνον ἑνταῦθα, ὅτι τὰ ἐν λόγῳ χωρία εἶναι τὰ ἑξῆς: Ἐξ. 6, 14. Ἀρ. 10, 4. 13, 2. 3. 14, 4. 16, 2. 24, 17. 25, 4. Δευτ. 33, 21. Κριτ. 5, 2¹⁰. 15¹¹. 9, 44¹¹. 11, 6¹¹. 11¹¹. Α' Παραλ. 5, 24. 8, 28¹². 12, 20. 26, 26. Β' Παραλ. 23, 14. Νεεμ. 2, 9. 7. (= Β' Ἐσδρ. 17), 70. 71. 11 (= Β' Ἐσδρ. 21), 16¹³.

του, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Π. Διαθήκην, Ἀθῆναι 1937, σελ. 219 - 220. Τοῦ αὐτοῦ, Ἐπίτομος Εἰσαγωγή εἰς τὴν Π. Δ., Ἀθῆναι 1955, σελ. 87. Β. Ἀντωνιάδου, Εἰσαγ. εἰς τὴν Π. Δ., σελ. 106 - 107.

1. Ὁ κῶδιξ Α ἔχει οἴκων.

2. 5, 1.

3. Ἰδ. Γ. Α. Γαλίτη, Ἡ χρῆσις τοῦ ὄρου ΑΡΧΗΓΟΣ ἐν τῇ Κ. Δ., σελ. 63, προβλ. σελ. 57 - 59.

4. Ἐξ. 6, 14.

5. Α' Παραλ. 5, 24.

6. Νεεμ. 7, 70 καὶ 71.

7. Α' Παραλ. 8, 28.

8. Ἀριθμ. 3, 24. 30. 35. 25, 14. Α' Παραλ. 4, 38 κ.ά.

9. Τὰ χωρία ταῦτα καὶ σχόλια ἐπ' αὐτῶν ἰδ. ἐν Γ. Α. Γαλίτη, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 51 - 62.

10. Ἐν τῷ κειμένῳ Α' τῶν Ο'. Περὶ τῶν δύο κειμένων τοῦ βιβλίου τῶν Κριτῶν ἰδ. Π. Ἰ. Μπρατσιώτου, Εἰσαγ. εἰς τὴν Π. Δ., σελ. 166 - 167 καὶ Ἐπίτομος Εἰσαγ., σελ. 67.

11. Ἐν τῷ κειμένῳ Β'.

12. Ὁ Βατικανὸς κῶδιξ ἔχει ἄρχοντες. Ὁ Rahlfs ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ γενομένη ἐκδόσει τῶν Ο' προτιμᾷ τὴν γραφὴν τοῦ κώδικος Β, τιθεὶς αὐτὴν ἐπὶ τοῦ κειμένου.

13. Ὁ στίχος οὗτος, ἑλλείπων ἀπὸ τῶν λοιπῶν χειρογράφων, ἀπαντᾷ μόνον ὡς διόρθωσις (correctio) ἐν τῷ Σιναϊτικῷ κώδικι, μεταφράζοντι ἐκ τοῦ ἀντιστοιχοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου.

17¹. 'Ιουδ. ² 14, 2. Μιχ. 1, 13. 'Ησ. 3, 6. 7 δίς. 30, 4. 'Ιερ. 3, 4. Θρην. 2, 10. Α' Μακκ. 9, 61. 10, 47.

'Εν τρισὶ περιπτώσεσιν ἡ λέξις ἐρμηνεύεται χρονικῶς² ἐν ἀπάσαις ταῖς λοιπαῖς ἡ λέξις ἔχει τακτικὴν σημασίαν, δηλοῦσα τὸν πολιτικὸν ἢ στρατιωτικὸν ἡγέτην ὀλοκλήρου τοῦ λαοῦ ἢ μέρους αὐτοῦ³.

Τὰ χρονικῶς χρησιμοποιοῦντα τὴν λέξιν τρία ταῦτα χωρία παρουσιάζουσιν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, ἅτε ὁμοιάζοντα κατὰ τὴν ἔκφρασιν πρὸς ἀντιστοιχοῦς φράσεις τῆς κλασσικῆς γραμματείας, εἶναι δὲ τὰ ἑξῆς :

Μιχ. 1, 13 : ἀρχηγὸς ἀμαρτίας αὐτὴ ἐστὶ τῇ θυγατρὶ Σιών.

'Η λέξις ἔχει τὴν σημασίαν τῆς ἀρχῆς, τοῦ αἰτίου⁴. Πρὸς τὸ ἀρχηγὸς ἀμαρτίας προβλ. τὰς οὐχὶ ἀσυνήθεις φράσεις ἐν τῇ ἑλληνικῇ γραμματείᾳ ἀρχηγὸς τῆς σιτάσεως, τῆς αἰρέσεως, τῆς ἀποστασίας, τῶν ἀγαθῶν κ.λ.π.⁵, ὡς καὶ τὸ δεύτερον χρησιμοποιοῦν χρονικῶς τὴν λέξιν χωρίον

Α' Μακκ. 9, 61 : καὶ συνέλαβον ἀπὸ τῶν ἀνδρῶν τῆς χώρας ἀρχηγῶν τῆς κακίας εἰς πενήκοντα ἄνδρας...

'Η λέξις σημαίνει, ὡς καὶ τὰ ἀνωτέρω ἀντίστοιχα κλασσικά, τὸν αἴτιον, τὸν δημιουργόν.

Τέλος, ἐν τῷ χωρίῳ

Α' Μακκ. 10, 47 : καὶ εὐδόκησαν ἐν Ἀλεξάνδρῳ, ὅτι αὐτὸς ἐγένετο αὐτοῖς ἀρχηγὸς λόγων εἰρηνικῶν, καὶ συνεμάχουν αὐτῷ πάσας τὰς ἡμέρας

ἡ λέξις ἔχει τὴν σημασίαν τοῦ ἐναρξάμενου : οἱ 'Ιουδαῖοι ἔμειναν πιστοὶ εἰς ἐκεῖνον, ὅστις πρῶτος προσέφερεν αὐτοῖς φιλίαν, εἰς τὸν πρῶτον ἀπευθύναντα αὐτοῖς λόγους εἰρηνικούς, εἰς τὸν ἐναρξάμενον τῶν εἰρηνικῶν λόγων. Ἀντιστοιχοῦς ἔκφρασεις ἐκ τῆς κλασσικῆς γραμματείας ἴδ. ἄνωτ.

1. 'Η σχετικὴ φράσις ἀπαντᾷ ὁμοίως ὡς διόρθωσις ἐν τῷ κώδικι S, ἐλλείπουσα ἐκ τοῦ στ. 17 τῶν λοιπῶν χειρογράφων.

2. Περὶ τῆς ἑβραϊκῆς καταγωγῆς τοῦ βιβλίου τῆς 'Ιουδιθ ἴδ. A. W e i s e r, Einleitung in das A. Test.⁴, 1957, σελ. 318. École biblique de Jérusalem, La Sainte Bible, Paris 1956, σελ. 493 (R. d e V a u x). Π. Μ π ρ α τ σ ι ὡ τ ο υ, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Π. Διαθήκην, σελ. 236. Τοῦ αὐτοῦ, Ἐπιτομὸς Εἰσαγ., σελ. 95. Β. Ἀ ν τ ω ν ι ἄ δ ο υ, Εἰσαγ. εἰς τὴν Π.Δ., Ἀθήναι 1936, σελ. 105 κ.ά.

3. Ἰδ. Γ. Α. Γ α λ ί τ η, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 64.

4. Ἰδ. καὶ αὐτόθ., σελ. 60.

5. Ἰδ. ἄνωτ.

Ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ¹ ἀπαντᾷ ἡ λέξις ἀρχηγός τετράκις, πάντοτε ὡς προσωνυμία τοῦ Ἰησοῦ. Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι τὰ χωρία ταῦτα ἀνήκουσιν ἀνά δύο εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων καὶ εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολήν, ἧτοι εἰς συγγραφάς, ὧν ἡ μὲν πρώτη συνεγράφη ὑπὸ ἑξ ἔθνικῶν Χριστιανοῦ, τοῦ Λουκᾶ, ἡ δὲ δευτέρα ὑπὸ συγγραφέως κατέχοντος ἄριστα τὸν ἑλληνα λόγον καὶ τυχόντος ἀλεξανδρινῆς παιδεύσεως². Τὰ ἐν λόγῳ χωρία τῆς Κ. Διαθήκης εἶναι τὰ ἑξῆς :

Πράξ. 3, 15: *ῥητήσασθε ἄνδρα φονέα χαρισθῆναι ἡμῖν, τὸν δὲ ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἀπεκτείνατε.*

Ἡ λέξις ἔχει ἔνταυθα τὴν σημασίαν τοῦ αἰτίου³.

Πράξ. 5, 31: *τοῦτον ὁ θεὸς ἀρχηγὸν καὶ σωτῆρα ὑψωσε τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ.*

Ἡ λέξις νοητέα τακτικῶς = ἄρχων, ἡγέτης, κυρίαρχος⁴.

Ἐβρ. 2, 10: *ἔπρεπε γὰρ αὐτῷ, δι' ὃν τὰ πάντα καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαθόντα, τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας αὐτῶν διὰ παθημάτων τελειῶσαι.*

Ἡ λέξις ἔχει ἔνταυθα τὴν σημασίαν τοῦ αἰτίου, χωρὶς νὰ ἀποκλείηται καὶ τακτικὴ τις χρoιά⁵.

Ἐβρ. 12, 2: *δι' ὑπομονῆς τρέχομεν τὸν προκείμενον ὑμῖν ἀγῶνα, ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν.*

Ἡ λέξις σημαίνει ἔνταυθα τὸν ἐναρξάμενον, τὸν δημιουργόν, τὸν θεμελιωτὴν⁶.

δ') Πατέρες τῆς ἐκκλησίας. Μεταγενέστεροι συγγραφεῖς.

Ἐν τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν λοιπῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις, σχεδὸν κατὰ κανόνα, χρονικῶς. Οὕτως ὁ ἐκ τῶν ἀποστολικῶν πατέρων Κλήμης Ρώμης, γράφει :

1. Πρβλ. ἐν γένει Γ. Α. Γαλίτη, Ἡ χρῆσις τοῦ ὄρου ΑΡΧΗΓΟΣ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ, Ἀθῆναι 1960.

2. Πρβλ. αὐτόθ., σελ. 71 καὶ ὑποσ. 1, 2 καὶ 3.

3. Διεξοδικὴν ἐρμηνείαν ἰδ. αὐτόθ., σελ. 84 - 90, πρβλ. καὶ σελ. 71 - 75 καὶ 119 - 123.

4. Ὁμοίως ἰδ. αὐτόθ., σελ. 90 - 95, πρβλ. καὶ σελ. 75 - 78 καὶ 123 - 128.

5. Ὁμοίως ἰδ. αὐτόθ., σελ. 95 - 102, πρβλ. καὶ σελ. 78 - 81 καὶ 128 - 129.

6. Ὁμοίως ἰδ. αὐτόθ., σελ. 102 - 114, πρβλ. καὶ σελ. 82 - 83 καὶ 129 - 131.